

УДК 364.62:[355.211.3:316.624]
DOI 10.24195/2414-4665-2025-4-9

Олена Ступницька,
старший викладач кафедри психології, педагогіки і професійної комунікації,
Харківський національний університет міського господарства,
вул. Чорноглазівська, 17, м. Харків, Україна;
аспірантка
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»,
вул. Кирпичова, 2, м. Харків, Україна,
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-9260-2507>

Єва Мезєнцева,
здобувачка вищої освіти II магістерського рівня
зі спеціальності 053 Психологія,
Відокремлений структурний підрозділ закладу вищої освіти
«Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Рівненський інститут,
вул. Котляревського, 1В, м. Рівне, Україна,
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-0345-6684>

ПРОБЛЕМА ПІСЛЯВОЄННОЇ АДАПТАЦІЇ БІЙЦІВ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ ДО ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНОМУ МЕГАПОЛІСІ

У статті розглядаються психологічні та соціальні чинники, що впливають на післявоєнну адаптацію військовослужбовців сил територіальної оборони до життя в умовах сучасного мегаполісу. Проаналізовано особливості девіантної поведінки демобілізованих військових, її зв'язок із бойовим стресом, посттравматичними розладами, змінами ціннісно-смісловної сфери та проблемами ресоціалізації. Представлено результати емпіричного дослідження з використанням опитувальника бойового стресу (ОБСБ) О. Блінова, що дозволили виявити чинники та динаміку особистісних змін під впливом бойового досвіду, а також рівень використання адаптивних та неадаптивних стратегій подолання. Окремлено вплив освітніх компонентів дисциплін «Основи воєнної психології» та «Психологія сучасних залежностей містянина» на формування компетентностей, необхідних для розуміння та супроводу післявоєнної адаптації в умовах сучасного суспільства. Запропоновано психопрофілактичні та психолого-освітні підходи до ресоціалізації, спрямовані на відновлення внутрішніх ресурсів, емоційної рівноваги та відчуття особистої гідності військовослужбовців.

Ключові слова: девіантна поведінка, військовослужбовці, територіальна оборона, психологічна травма, ресоціалізація, психотерапія, післявоєнна адаптація.

Вступ та сучасний стан дослідження проблеми.

Повномасштабна війна в Україні призвела до глибоких трансформацій суспільного життя, однією з найуразливіших сфер яких є психічне здоров'я військовослужбовців. Повернення з фронту супроводжується складним процесом адаптації до цивільного середовища, що в умовах великого міста ускладнюється високими соціальними вимогами, темпом життя та низьким рівнем суспільного розуміння. Значна частина демобілізованих військових стикається із труднощами саморегуляції, фрустрацією, емоційним виснаженням, що нерідко проявляються в девіантних формах поведінки, зокрема: у зловживанні алкоголем та психоактивними речовинами, агресивності, соціальній ізоляції, ігноруванні норм чи униканні соціальних контактів.

Такі прояви не слід розглядати лише як порушення закону чи аморальні вчинки, адже в більшості випадків вони є симптомами глибокого психологічного неблагополуччя, що має як індивідуальні (психотравма, ПТСР, емоційне виснаження), так і соціальні причини (нестача

підтримки, дестабілізація ролей, відсутність ефективних програм ресоціалізації). Важливо, щоб суспільна реакція на поведінку ветеранів ґрунтувалася не на стигматизації, а на розумінні закономірностей стресових розладів та гуманістичному підході до підтримки. Навички та знання дисциплін «Основи воєнної психології», «Психологія сучасних залежностей містянина» дійсно є необхідними не лише для майбутніх фахівців психологічної чи соціальної сфери, але й для містян. Вони формують у студентів та громадян розуміння психічних процесів військовослужбовців, що сприяє більш толерантному сприйняттю, профілактиці конфліктів та підготовці фахівців до роботи з ветеранами. Важливості набувають психологічні стратегії повернення до життя, які знижують ризики девіантної поведінки, сприяють відновленню гідності, самоцінності та внутрішньої рівноваги військових.

Актуальність проблеми полягає в тому, що успішна адаптація до мирного життя є не лише особистим, а й суспільним завданням. Вона вимагає об'єднання

психологічних, педагогічних та соціальних ресурсів, формування здатності до саморегуляції, рефлексії та відновлення, зокрема у військових.

Мета та завдання. Мета роботи полягає у виявленні психосоціальних чинників, що зумовлюють формування девіантної поведінки у військовослужбовців після повернення із зони бойових дій, а також в окресленні ефективних стратегій психологічного відновлення та ресоціалізації в умовах мегаполісу. Для досягнення мети поставлено такі завдання: проаналізувати основні психологічні та соціальні чинники, які можуть призводити до проявів девіантної поведінки та впливати на післявоєнну адаптацію військових; описати типові стратегії реагування та поведінкові патерни; надати рекомендації щодо психологічного супроводу та навчальних дисциплін, спрямованих на подолання наслідків війни та пришвидшення адаптації.

Методи дослідження. Упродовж останніх років спостерігається посилений інтерес до проблеми девіантної поведінки військовослужбовців у контексті повоєнної адаптації. Вітчизняні дослідники сходяться на думці, що поведінкові девіації військових є не просто результатом особистісних проявів, а більш комплексним явищем, зумовленим взаємодією психотравматичного досвіду, контексту служби та соціального оточення після демобілізації.

Так, М. Дичко, Л. Гачак-Величко та О. Ролук (Дичко, Гачак-Величко, Ролук, 2022) виділяють ключові психологічні характеристики військовослужбовців із девіантною поведінкою: підвищену емоційну збудливість, низький рівень самоконтролю та схильність до деструктивних копінг-стратегій. Автори підкреслюють, що девіація часто виступає формою психологічного захисту від болючого досвіду війни.

І. Гузенко та Л. Гачак-Величко (Гачак-Величко, Гузенко, 2023) наголошують на зв'язку між бойовим досвідом та специфікою поведінкових порушень, серед яких агресія, імпульсивність, емоційна відчуженість, схильність до ізоляції. Їхні дослідження засвідчують, що симптоми посттравматичного стресового розладу переплітаються з девіантними формами поведінки, що ускладнює діагностику та ресоціалізацію ветеранів.

У роботах В. Мушкевича (Мушкевич, 2019) та О. Ляща (Лящ, 2021) проаналізовано вплив хронічного бойового стресу на емоційно-вольову сферу військовослужбовців, зокрема розвиток дратівливості, тривожності та ворожості як передумов порушення соціальних норм.

О. Орловська (Орловська, 2020) підкреслює роль сімейного контексту, зазначаючи, що відсутність емоційної підтримки та розрив близьких зв'язків після повернення можуть підсилювати ризик дезадаптації. Т. Захаріна (Захаріна, 2023) наголошує на важливості реінтеграційного потенціалу ветеранів, який значною мірою залежить від соціального прийняття, доступу до програм ресоціалізації та відновлення ідентичності. Л. Олійник (Олійник, 2022) доводить, що розвиток рефлексивної компетентності в майбутніх офіцерів є превентивним чинником девіацій до виникнення бойового досвіду.

Г. Приб, Л. Бегеза та Я. Раєвська (Приб, Бегеза, Раєвська, 2022) підкреслюють важливість мультидисциплінарного підходу до підтримки військових у період адаптації, вказуючи на необхідність урахування особливостей попереднього досвіду служби, соціальних ресурсів і доступу до психотерапії та супроводу.

У нашому дослідженні було застосовано комплекс методів, що поєднують теоретичний, емпіричний та аналітичний підходи до вивчення психологічних чинників післявоєнної адаптації військовослужбовців територіальної оборони.

Організація дослідження передбачала три етапи: підготовчий, під час якого здійснювався аналіз літературних джерел, визначення концептуального поля проблеми та відбір методик; емпіричний, спрямований на виявлення рівня бойового стресу, ознак посттравматичних змін, динаміки мотиваційних та поведінкових характеристик; аналітико-інтерпретаційний, на якому здійснювалась систематизація результатів та формування психологічних висновків щодо ресоціалізації.

Дослідження також базується на аналізі попередніх робіт автора (Ступницька, 2025) та проведеному опитуванні військовослужбовців територіальної оборони, що брали участь у бойових діях.

У вибірку ввійшли 85 респондентів (чоловіки віком від 24 до 58 років, стаж участі у бойових діях – від 4 до 16 місяців). Було використано методи: анкетування, стандартизоване інтерв'ю, а також адаптовані психодіагностичні методики – Шкала стресостійкості, ОБСБ (Опитувальник бойового стресу та безпеки), а також тест соціально-психологічної адаптованості (СПА). Усі респонденти на момент опитування перебували на етапі демобілізації або короткострокового відпочинку після ротації. Критерієм включення була безпосередня участь у бойових діях у 2022–2024 рр.

Для визначення чинників післявоєнної адаптації застосовано опитувальник бойового стресу О. Блінова (ОБСБ). Методика дозволяє ідентифікувати зовнішні та внутрішні стресогенні фактори, оцінити рівень емоційного напруження, самоконтроль, особливості мотивації та соціальної взаємодії. Методика охоплює оцінювання за кількома групами показників: ознаки гострого та посттравматичного стресового розладу (емоційна напруга, порушення сну, флешбеки, відчуження), внутрішні ресурси (саморегуляція, мотивація до подолання, почуття сенсу, підтримка побратимів), а також зовнішні й внутрішні стресогенні чинники (соціальна ізоляція, побутові труднощі, відчуття вини, дратівливість, безсилля). Кожен пункт оцінювався за п'ятибальною шкалою Лайкерта (від 1 – «абсолютно невірно» до 5 – «абсолютно вірно»).

Крім того, застосовувались напівструктуровані інтерв'ю, що дозволили уточнити якісні аспекти переживання бойового досвіду, зокрема: стратегії подолання, емоційне сприйняття травми та ставлення до мирного життя. Первинні дані узагальнювались методом описової статистики; аналіз частотних розподілів здійснювався за відсотковими показниками, середніми арифметичними (М) та стандартними відхиленнями (SD).

Якісні відповіді кодувалися за трьома змістовими категоріями: емоційно-оцінні реакції, поведінкові зміни та мотиваційні установки. Показники фіксували рівень тривоги, агресії, соціальної ізоляції, самооцінки, рівень соціальної підтримки, мотивацію до навчання та саморозвитку.

Девіантна поведінка в контексті післявоєнної адаптації розглядається як вторинний прояв психосоціальної дезадаптації, зумовлений впливом бойової травми, руйнуванням соціальних зв'язків і невідповідністю військових та цивільних ролей. Для аналітичних цілей було виділено три рівні вираженості девіантних тенденцій (низький, середній та високий) залежно від інтегральних показників за шкалами ОБСБ та інтерпретації якісних даних.

Результати дослідження. Отримані результати (див. табл. 1) засвідчують, що адаптація військовослужбовців після війни визначається поєднанням емоційних, мотиваційних та соціальних чинників.

Найбільш поширеними стали ознаки емоційного виснаження (68%) та порушення самоконтролю (61%), що спричиняють вторинні прояви девіантної поведінки.

У результаті оброблення даних було виявлено п'ять основних чинників, що найбільш суттєво впливають на процес адаптації – табл. 2 та рис. 1.

Загальний аналіз отриманих та попередніх результатів (Ступницька, 2025) показав, що 60% респондентів мають середній рівень стресостійкості, 25% – низький, і лише 15% – високий. Серед факторів ризику найчас-

Таблиця 1

Виявлені психосоціальні чинники, прояви та наслідки

№	Психосоціальний чинник	Поведінкові та емоційні прояви	Частота (%)	Потенційні наслідки
1	Емоційне виснаження	Дратівливість, спустошення, втрата інтересу	68	Апатія, агресивність, девіантні реакції
2	Зниження самоконтролю	Імпульсивні дії, порушення дисципліни	61	Конфліктність, ризик антисоціальної поведінки
3	Соціальна ізоляція	Уникання контактів, дистанціювання від родини	57	Самотність, алкоголізація
4	Дефіцит соціальної підтримки	Відсутність розуміння від оточення	52	Вторинний стрес, фрустрація
5	Втрачений сенс та цілі	Безнадія, демотивація	45	Депресивні стани, суїцидальні ризики
6	Порушення рольової ідентичності	Складність переходу до цивільної ролі	41	Дезорієнтація, непевненість
7	Залежні стратегії поведінки	Алкоголь, переїдання, онлайн-залежність	38	Формування девіантних звичок

Джерело: узагальнено автором на основі отриманих результатів

Таблиця 2

Основні чинники, що впливають на процес адаптації

№	Психосоціальний чинник	Характер впливу	Відносна частка (у %)
1	Рівень соціальної підтримки	Визначає відчуття стабільності, безпеки та включеності в суспільство	28
2	Інтенсивність бойового досвіду	Підвищує рівень психоемоційного напруження, ризик агресивних реакцій	22
3	Самооцінка та усвідомлення особистих ресурсів	Є захисним чинником, знижує ймовірність девіацій	18
4	Емоційне виснаження (посттравматичні прояви)	Провокує замкненість, дратівливість, залежну поведінку	17
5	Освітня та професійна мотивація	Підвищує відчуття сенсу та соціальної цінності	15

Джерело: узагальнено автором на основі отриманих результатів

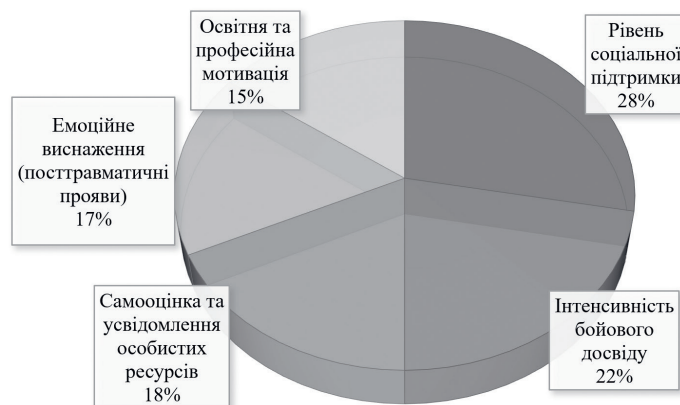

Рис. 1. Відносна частка чинників, що впливають на процес адаптації, у %

Джерело: побудовано автором на основі отриманих результатів

тіше згадувались: постійне напруження (45%), труднощі в комунікації з цивільними (41%), відчуття ізоляції (39%). Такі результати підтверджують, що адаптація військовослужбовців у міському середовищі потребує комплексного підходу, який поєднує психологічну, соціальну та освітню підтримку.

Практична цінність результатів полягає в можливості їх застосування під час розроблення освітніх курсів для педагогів, психологів, які працюють у сфері підтримки та реінтеграції ветеранів у мирне життя, та безпосередньо самих військовослужбовців.

Обговорення результатів. Отримані результати узагальнюють основні тенденції, виявлені в процесі нашого дослідження, та свідчать про те, що на післявоєнну адаптацію військовослужбовців найбільш суттєво впливають рівень соціальної підтримки (28%), інтенсивність бойового досвіду (22%) та наявність емоційного виснаження (68%). Водночас такі внутрішні ресурси, як адекватна самооцінка (18%), професійна мотивація й освітня активність (15%), виконують компенсаторну функцію, знижуючи ризики девіантної поведінки (38%) та сприяючи стабілізації психоемоційного стану.

Отримані дані підкреслюють важливість упровадження в систему професійної підготовки військовослужбовців і фахівців допоміжних професій спеціальних навчальних програм, присвячених воєнній психології, профілактиці залежностей, розвитку навичок саморегуляції та ресоціалізації.

Як зазначено в наших попередніх дослідженнях (Ступницька, 2025), постійна втома бійців та проблеми допомоги з боку держави викликають багато сумнівів та хвилювань серед військовослужбовців територіальної оборони. Розуміння суспільством психічних станів, в яких перебувають військовослужбовці, вкрай важливий складник як для бійця, так і для цивільного населення. Стан фрустрації виникає в разі невідповідності реальної дійсності очікуванням людини. З ним стикається кожен військовий за неможливості отримати перемогу над супротивником з об'єктивних причин його кращого технічного оснащення або за причини неможливості побороти ворога, оскільки немає відповідних наказів від керівництва.

Як зазначає О. Тополь (Тополь, 2015), українські військові на Сході України, які брали участь у бойових діях, були морально до цього не готові, що стало причиною посттравматичних стресових розладів. Війна висуває свої вимоги до особистості, та не кожна людина за своїми психологічними, фізичними та духовними якостями відповідає таким вимогам. На думку автора, воєнна діяльність вимагає кваліфікованої підготовки, яку не мали змогу пройти добровольці сил територіальної оборони під час повномасштабного вторгнення на територію України. Від такої підготовки залежить не лише професійне виконання завдань, а й власне життя бійця та його побратимів. Також автор зазначає, що наслідки воєнно-травматичних стресових обставин визначатимуться психологічними чинниками та тривалістю дії стресових факторів і сомато-неврологічною важкістю (Тополь, 2015).

Свою чергою С. Бойко та Л. Царенко (Бойко, Царенко, 2017) акцентують увагу на проблемі, що виникає у ветеранів, які повертаються до мирного життя та часто страждають від вторинного стресу. На думку авторів, для ветеранів є надзвичайно важливим знайти цікаву роботу з належною фінансовою винагородою. Однак паралельно з цим вони нерідко стикаються із соціальними страхами, проявляють агресивність, уникають надмірних соціальних контактів, відчують втому від перевантажень і швидкого темпу сучасного життя. Також вони можуть виявляти нетерпимість до ситуацій, коли їх не розуміє оточення. Автори вважають, що з метою зменшити вплив вторинного стресу та уникнути психологічного дискомфорту ветерани іноді вдаються до використання фармакологічних засобів, алкоголю, нікотину, наркотиків, переїдання або занурюються у віртуальний світ (Бойко, Царенко, 2017).

Дослідження деяких авторів (Гачак-Величко, Гузенко, 2023; Журавльова, Кротюк, 2020; Лящ, 2021) свідчать про те, що після демобілізації у військових описані вище реакції не є випадковими: вони ґрунтуються на незавершеній роботі з травматичним досвідом, на відсутності внутрішніх і зовнішніх ресурсів для опрацювання втрат, а також на конфлікті між набутою військовою ідентичністю та роллю цивільної особи.

У більшості випадків девіантна поведінка демобілізованих військових має психосоціальне підґрунтя. При цьому психологічний складник включає: ПТСР, тривожно-депресивні розлади, порушення емоційної регуляції, а також втрату ціннісно-сміслових орієнтирів, а соціальний охоплює: розрив соціальних зв'язків, стигматизацію, труднощі з працевлаштуванням, сімейні конфлікти та недостатню інфраструктуру підтримки.

Як відзначає В. Мушкевич (Мушкевич, 2019), саме поєднання зовнішніх соціальних та внутрішньоособистісних чинників формує своєрідне «поле ризику» для формування девіантних реакцій у військовослужбовців. У цьому контексті ефективні стратегії психологічного відновлення мають базуватися на комплексному підході: поєднанні когнітивно-поведінкових та нарративних терапій, соціальній підтримці (групи ветеранів, громади), а також на роботі з повернення почуття особистої гідності, сенсу та самореалізації.

О. Орловська (Орловська, 2020) відзначає, що саме реконструкція життєвої ідентичності через безпечну рефлексію травматичного досвіду знижує ризик девіантної поведінки та сприяє інтеграції військовослужбовців у повоєнне життя. Особливої уваги набуває питання реінтеграції як психосоціального процесу, що передбачає відновлення функціональності, реконструкцію ідентичності на основі нових значень.

Результати низки інтервенцій (Жигайло, Матеюк, 2022; Захаріна, 2023; Олійник, 2022), зокрема когнітивно-поведінкових програм та практик нарративного переписування травматичного досвіду, засвідчують ефективність поєднання психотерапевтичної та соціальної підтримки в подоланні девіантної поведінки. Своєю чергою робота з ветеранами в групах, орієнтованих на повернення сенсу, самоповаги та відновлення цін-

нісного поля, також виявляється значущим чинником у зниженні агресивності, тривожності та самоізоляції (Пріб, Беґеза, Раєвська, 2022).

Психологічне відновлення військовослужбовців є складним, поетапним процесом, що передбачає роботу як із наслідками бойового стресу, так й з дезадаптивними поведінковими реакціями. Важливу роль відіграє також сімейна психотерапія, оскільки саме сімейне середовище часто стає як джерелом конфлікту, так й потенційним ресурсом для ресоціалізації. Підтримка партнерських стосунків, подолання емоційного відчуження, відновлення батьківських ролей сприяє зниженню рівня напруги та поверненню до конструктивних соціальних функцій.

Крім того, позитивний ефект дає залучення ветеранів до груп підтримки, де через спільне опрацювання досвіду формується нова ідентичність. Додатковими напрямками психокорекційної роботи можуть бути наративна терапія, елементи дебрифінгу тощо. Ключовим завданням фахівця при цьому є зниження симптоматики, активізація внутрішніх ресурсів клієнта, відновлення його гідності, суб'єктності та здатності до саморегуляції.

Результати дослідження показали, що післявоєнна адаптація військовослужбовців є багатоетапним процесом, який охоплює психологічні, соціальні та екзистенційні аспекти. Емоційне виснаження є ключовим чинником дезадаптації, оскільки руйнує здатність до саморегуляції, знижує толерантність до стресу та викликає почуття внутрішнього спустошення. Зниження самоконтролю, у свою чергу, посилює конфліктність та імпульсивність, що в мирному середовищі набуває вигляду девіантних реакцій.

Соціальна ізоляція та брак підтримки з боку родини, побратимів і суспільства створюють додатковий фон фрустрації. У ветеранів формується відчуття нерозуміння та втрати довіри, що провокує втрату сенсу, апатію, а іноді й схильність до залежностей. Порушення ролівої ідентичності – одна з головних проблем повернення до мирного життя, оскільки перехід від військової ідентичності до цивільної супроводжується втратою статусу та самооцінки, що призводить до невпевненості та дезорієнтації.

Отримані результати узгоджуються з попередніми дослідженнями (Гачак-Величко, 2023; Орловська, 2020; Мушкевич, 2019), де зазначено, що ефективна адаптація ветеранів неможлива без соціальної підтримки та цілеспрямованої психологічної освіти. Освітній компонент, який формує психологічну грамотність і навички саморегуляції, виступає ключовою умовою профілактики девіантних проявів та підвищення стресостійкості.

Таким чином, отримані результати не лише поглиблюють розуміння процесів післявоєнної дезадаптації, але й мають практичне значення для розроблення психолого-освітніх програм. У контексті українського досвіду інтеграція психогігієнічних та тілесноорієнтованих практик у підготовку військових і психологів стає не просто рекомендацією, а необхідною умовою для зменшення кількості девіантних проявів та формування культури психічного здоров'я в суспільстві.

Висновки. Аналіз результатів дослідження показав, що значна частина військовослужбовців сил територіальної оборони перебуває в стані постійного психоемоційного напруження та демонструє ознаки емоційного виснаження, що зумовлено поєднанням зовнішніх стресогенних чинників (загроза життю, тривале перебування в бойових умовах, втрата побратимів, невизначеність майбутнього) та внутрішніх (почуття провини, сором, фрустрація, втрата сенсу).

Девіантна поведінка, що виявляється у формі агресивності, залежностей, емоційного відчуження або уникання контактів, не є наслідком моральної слабкості, а постає як вторинна форма адаптації до травматичних обставин. Цей факт підтверджує важливість переходу у ставленні суспільства до ветеранів від каральної до реабілітаційної парадигми, орієнтованої на підтримку, інтеграцію та розвиток.

Серед чинників, які найбільше впливають на девіантну поведінку після повернення військовослужбовців, були виявлені: тривале відчуття небезпеки, нездатність виражати емоції, втрата сенсу діяльності. Освітні програми можуть стати ресурсом стабілізації. Такі дисципліни, як «Основи воєнної психології», «Психологія сучасних залежностей містянина», спрямовані на розвиток рефлексивних навичок, усвідомлення власних реакцій та профілактику девіацій.

Для освітян і психологів важливо навчити військових розпізнавати сигнали перевтоми, формувати навички емоційної саморегуляції, що запобігає розвитку деструктивних поведінкових сценаріїв. Одночасно із цим післявоєнна адаптація повинна розглядатись не лише як індивідуальний процес подолання травми, а як спільний освітній та соціально-психологічний процес, що включає підтримку з боку громади та інституцій.

Ефективна стратегія психологічного відновлення військовослужбовців має ґрунтуватись на мультидисциплінарному підході, який поєднує психотерапію, соціальний супровід і освітні заходи.

Освітні дисципліни «Основи воєнної психології» та «Психологія сучасних залежностей містянина» забезпечують формування в майбутніх фахівців і громадян знань щодо психологічної динаміки травм, механізмів саморегуляції та профілактики дезадаптивних реакцій. Зміст цих курсів сприяє не лише професійному розумінню проблеми, але й особистісному зростанню, розвитку емпатії, рефлексії та навичок тілесного усвідомлення, що є основою резильєнтності. Освітній компонент, поєднаний із психотерапевтичними практиками та громадськими програмами підтримки, має потенціал стати ключовим інструментом ресоціалізації та запобігання девіантній поведінці.

Отже, післявоєнна адаптація потребує комплексного підходу, в якому освіта, психологія та соціальна підтримка виступають взаємодоповнювальними сферами. Формування культури психологічної безпеки та розуміння наслідків війни – важливий крок до збереження соціальної цілісності, зниження рівня девіацій та, як позитивний наслідок, зміцнення національної стійкості українського суспільства загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко С. Т., Царенко Л. Г. Трансформація традиційних уявлень про здоров'я і благополуччя в умовах збройного конфлікту в Україні. *Personality, family and society: issue of pedagogy, psychology, politology and sociology: International scientific-practical*. Shumen : Konstantin Preslavsky University of Shumen; Faculty of Education, 2017. С. 164–167. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/709161/1/Бойко_Царенко_Тези.doc.pdf
2. Гачак-Величко Л. А., Гузенко І. М. Психологічні особливості прояву девіантної поведінки серед військовослужбовців підрозділу в зоні бойових дій. *Габітус*. 2023. Вип. 52. С. 114–118. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.52.20>
3. Дичко М. В., Гачак-Величко Л. А., Ролук О. В. Психологічні особливості девіантної поведінки військовослужбовців. *Габітус*. 2022. № 33. С. 80–85. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.33.14>
4. Жигайло Н., Матейук О. Психологічний супровід військовослужбовців у зоні ведення бойових дій. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2022. Вип. 13. С. 64–70. DOI: <https://doi.org/10.30970/PS.2022.13.8>
5. Журавльова Л., Кротюк, К. Особливості ціннісно-смісловної сфери військовослужбовців з різним досвідом участі в бойових діях. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*. 2020. Вип. 10 (55). С. 26–36. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/37969>
6. Захаріна Т. Реінтеграційний потенціал ветеранів як чинник успішної їх реінтеграції в соціум. *Social Work and Education*. 2023. Вип. 10. № 3. С. 263–275. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.3.1>
7. Лящ О. Деструктивний вплив бойового стресу на емоційну сферу особистості військового. *Психологічні перспективи*. 2021. Вип. 37. С. 128–140. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppst_2021_37_12
8. Мушкевич В. Психологічні чинники переживання стресу військовослужбовцями. *Психологічні перспективи*. 2019. Т. 34. С. 119–136. DOI: <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2019-34-119-136>
9. Олійник Л. Технологічний підхід до формування рефлексивної компетентності як засіб профілактики девіантної поведінки майбутнього офіцера. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. № 70 (6). С. 118–124. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2022-70-6-118-124>
10. Орловська О. А. Посттравматичний стресовий розлад учасника бойових дій та сімейна адаптація. *Габітус*. 2020. Вип. 15. С. 251–255. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.15.43>
11. Приб Г. А., Бегеза Л. Є., Раєвська Я. М. Соціально-психологічна адаптація військовослужбовців/ветеранів: проблематика вивчення. *Габітус*. 2022. Вип. 35. С. 159–163. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.35.23>
12. Ступницька О. Г. Специфіка мотивації військовослужбовців сил територіальної оборони. *Габітус*. 2025. Вип. 70. С. 264–267. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.70.48>
13. Тополь О. В. Соціально-психологічна реабілітація учасників антитерористичної операції. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. 2015. Вип. 124. С. 230–233. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchdpup_2015_124_61

REFERENCES

1. Boiko, S. T., Tsarenko, L. H. (2017). Transformatsiia tradytsiinykh uavlenn pro zdorovia i blahopoluchchia v umovakh zbroinoho konfliktu v Ukraini [Transformation of traditional ideas about health and well-being in the context of armed conflict in Ukraine]. *Personality, family and society: issue of pedagogy, psychology, politology and sociology: International scientific-practical conference*. Shumen, Bulgaria. (June 16–17), 164–167. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/709161/1/Бойко_Царенко_Тези.doc.pdf [in Ukrainian].
2. Hachak-Velychko, L. A., Huzenko, I. M. (2023). Psykholohichni osoblyvosti proiavu deviantnoi povedinky sered viiskovosluzhbvtstv pidrozdilu v zoni boiovykh dii [Psychological features of the manifestation of deviant behavior among servicemen in a combat zone]. *Habitus*, (52), 114–118. <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.52.20> [in Ukrainian].
3. Dychko, M. V., Hachak-Velychko, L. A., Roliuk, O. V. (2022). Psykholohichni osoblyvosti deviantnoi povedinky viiskovosluzhbvtstv [Psychological features of the deviant behavior of servicemen]. *Habitus*, (33), 80–85. <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.33.14> [in Ukrainian].
4. Zhyhailo, N., Mateyuk, O. (2022). Psykholohichniy suprovod viiskovosluzhbvtstv u zoni vedennia boiovykh dii [Psychological support of servicemen in a combat zone]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya psykholohichni nauky*, (13), 64–70. <https://doi.org/10.30970/PS.2022.13.8> [in Ukrainian].
5. Zhuravliova, L., Krotiuk, K. (2020). Osoblyvosti tsinnisno-smyslovoi sfery viiskovosluzhbvtstv z ryznym dosvidom uchasti v boiovykh diakh [Peculiarities of the value-semantic sphere of military personnel with different combat experience]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Seriya 12. Psykholohichni nauky*, 10(55), 26–36. Retrieved from <https://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/37969> [in Ukrainian].
6. Zakharina, T. (2023). Reintehtatsiyni potentsial veteraniv yak chynnyk uspishnoi yikh reintehratsii v sotsium [Reintegration potential of veterans as a factor of their successful reintegration into society]. *Social Work and Education*, 10(3), 263–275. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.3.1> [in Ukrainian].
7. Liashch, O. (2021). Destruktyvnyi vplyv boiovoho stresu na emotsiinu sferu osobystosti viiskovoho [Destructive impact of combat stress on the emotional sphere of the military personality]. *Psykhologichni perspektivy*, (37), 128–140. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppst_2021_37_12 [in Ukrainian].
8. Mushkevych, V. (2019). Psykhologichni chynnyky perezhyvannia stresu viiskovosluzhbvtstsiamy [Psychological factors of stress experience by military personnel]. *Psykhologichni perspektivy*, 34, 119–136. <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2019-34-119-136> [in Ukrainian].
9. Oliinyk, L. (2022). Tekhnologichniy pidkhid do formuvannia refleksyvnoi kompetentnosti yak zasib profilaktyky deviantnoi povedinky maibutnoho ofitsera [Technological approach to the formation of reflective competence as a means of preventing deviant behavior of a future officer]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy*, 70(6), 118–124. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2022-70-6-118-124> [in Ukrainian].
10. Orlovska, O. A. (2020). Posttravmatychniy stresoviy rozlad uchasyka boiovykh dii ta simeina adaptatsiia [Post-traumatic stress disorder of a combat participant and family adaptation]. *Habitus*, (15), 251–255. <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.15.43> [in Ukrainian].

11. Prib, H. A., Beheza, L. Ye., Raievska, Ya. M. (2022). Sotsialno-psykholohichna adaptatsiia viiskovosluzhbovtiv/veteraniv: problematyka vyvchennia [Socio-psychological adaptation of servicemen/veterans: Issues of study]. *Habitus*, (35), 159–163. <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.35.23> [in Ukrainian].

12. Stupnytska, O. H. (2025). Spetsyfika motyvatsii viiskovosluzhbovtiv syl terytorialnoi oborony [Specifics of motivation of servicemen of the territorial defense forces].

Habitus, (70), 264–267. <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.70.48> [in Ukrainian].

13. Topol, O. V. (2015). Sotsialno-psykholohichna reabilitatsiia uchasnykiv antyterorystychnoi operatsii [Social and psychological rehabilitation of participants in the anti-terrorist operation]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu*, 124, 230–233. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2015_124_61 [in Ukrainian].

Olena Stupnytska,

*Senior Lecturer at the Department of Psychology, Pedagogy and Professional Communication,
Kharkiv National University of Urban Economy,
17, Chornoglazivska Str., Kharkiv, Ukraine;*

*Postgraduate Student,
National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”,
2, Kyrpichova Str., Kharkiv, Ukraine,
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-9260-2507>*

Yeva Mieziientseva,

*A graduate of the II Master’s level
in the specialty 053 Psychology,*

*Separate structural subdivision of higher education institution
“Open international university of human development “Ukraine”
Rivne institute*

*1B, Kotlyarevskoho Srt., Rivne, Ukraine,
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-0345-6684>*

THE PROBLEM OF POST-WAR ADAPTATION OF TERRITORIAL DEFENSE SOLDIERS TO LIFE IN A MODERN METROPOLIS

The article examines the psychological and social factors influencing the post-war adaptation of Territorial Defense Forces servicemen to civilian life in a modern metropolis. The features of deviant behavior among demobilized soldiers are analyzed, as well as its relationship with combat stress, post-traumatic disorders, transformations in the value–meaning sphere, and challenges of resocialization. The results of an empirical study using O. Blinov’s Combat Stress and Safety Questionnaire (OBSB) are presented, which made it possible to identify the key factors and dynamics of personality changes under the influence of combat experience, as well as the prevalence of adaptive and maladaptive coping strategies. The impact of educational components of the courses «Fundamentals of Military Psychology» and «Psychology of Modern Urban Addictions» is outlined in the context of developing competencies necessary for understanding and supporting post-war adaptation in modern society. The paper proposes psycho-preventive and psychoeducational approaches to resocialization aimed at restoring internal resources, emotional balance, and the sense of personal dignity of servicemen.

Key words: deviant behavior, servicemen, territorial defense, psychological trauma, resocialization, psychotherapy, post-war adaptation.

Дата надходження статті: 20.10.2025

Дата прийняття статті: 25.11.2025

Опубліковано: 30.12.2025